

ՄԱՍԻՍ

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ԳԻՏԱԿԱՆ

50^{րդ} ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 16

(ԵՐԿՐՈՐԴ ՇՐՋԱՆ)

21 ԱՊՐԻԼ 1901

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԱՌԱՋԱՐԿ	Կ. Ս. ԻԻԹԻԻԺԵԱՆ
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ	
Թիթեռնիկը	ԱԼՓՈՍԼԱՆ
Առաջին ձիւն (Թարգմ.)	ԱՐՏ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ
ՕՐՈՒԱՆ ԿԵԱՆՔԷՆ.	Տ. Ա.
ԿՂՋԻՆԵՐԸ (Գեղոն)	ՄԷՐՍԷՏԷՍ
ԳՐԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐԸ	Ռ. ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ
ՔԱՐՈՋԻՆ ԸՄԲՈՆՈՒՄԸ ՄԵՐ ՄԷՋ	ՀԱՐՄԱԿ
ԼԻԼԻ ԵՒ «ԳԵՂԵՑԿԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ»Ը	ԵՆՈՎՔ ԱՐՄԷՆ

ՀԱՍՏԷ

در علیّه غلصه «مسیس» غزنه سی اداره سی

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ «ՄԱՍԻՍ»Ի

Կ. Պոլիս, Ղալաթիս, Նորասումկեան իւան

Rédaction de la Revue MASSIS

Galata, Constantinople

ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ
ՏՈՔԹ. Գ. ԳԱՐՐԻԵԼԵԱՆ

ԲԵՐԱ, ՄԵՍ ՓՈՂՈՑ, ԹԻՒ 200

Կալաբա-Սերայի Լիսեին դեմ

Ամեն օր ժամը 5—11 (Ը. Թ.)

Կիրակի օրերը ժամադրութեամբ

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ստացանք Արմէն էֆ. Լուսինեանի ՀԱՆ-
ՐԱԳԻՏԱԿԻ նոր շրջանի Ա. թիւը, ազգային,
բանասիրական, գիտական եւ իմաստասիրա-
կան ճոխ պարունակութեամբ: Պիտի հրա-
տարակուի ամէն ամիս, հատը 5 զրշ. : Այս
Ա. թիւը կը պարունակէ Վսեմ. Պառնաս Պօ-
ղոս էֆէնդիին պատկերը: Նոյնպէս ստացանք
ԳԱՄԷԼԻԱԶԱՐԴ ՏԻԿԻՆԻ նոր տպագրու-
թիւնը (Պէրպէրեան Տպարանէն) որ կը պա-
րունակէ վէպին գլեցազնուհոյն իրական
կեանքին պատմութիւնը եւ հեղինակին ու
հօրը կենսագրութիւնները:

ԻԻՆԻՕՆ

ՀՐԴԵՀԻ ԵՒ ԿԵՆԱՑ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ Ի ԲԱՐԻՉ 1828-1829

ՀՐԴԵՀԻ ՃԻՒՂ

Մինչեւ 1899ի վերջը հատուցեալ շնասք	240,000,000 ֆր.
1899ին զանձուած ապահովագրին	19,500,000 »
Դրամագլուխ եւ պահեստ	105,000,000 »
Ապահովագրեալ գրամագլուխ	18,000,000,000 »

ԿԵՆԱՑ ՃԻՒՂ

Մինչեւ 1889ի վերջը հատուցեալ շնասք	99,000,000 ֆր.
Ընթացիկ ապահովագրութիւնք	253,000,000 »
Դրամագլուխ եւ պահեստք	150,000,000 »

որ ընթացիկ ապահովագրութեանց գումարին հետ կը համեմատի 60% — ինչ որ
«Իւնիօն»ի ապահովագրելոց կ'ընծայէ հսկայ երաշխաւորութիւն մը **ՈՐՈՒՆ ՆՄԱՆԸ**
ԿԱՐԵԼԻ ԶԷ ԳՏՆԵԼ՝ ԱՐԵԻՆԵԼՔԻ ՄԷՋ ԳՈՐԾՈՂ ՈՒՐԻՇ ՈՐ ԵՒ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ
ՔՈՎ:

Արեւելքի համար մասնաւոր սակացոյց զեղչեալ գիներով: Նպատաւոր պայ-
մաններ անհամեմատ կերպով աւելի գերազանց քան ուրիշ ո՛ր եւ է ընկերութեան
պայմանները: Շահաբաժիններու տարուէ տարի անմիջական վճարում, որով Իւնիօնի
ապահովագրուողք **ԶԵՐԾ** են այն վնասներէն եւ յուսախաբուրքիւններէն, որոնց կ'են-
թարկուին միշտ այն անձինք, որ օտաբաժիններու բաւոյման (accumulation des
bénéfices) ՅՈՈՒԻ եւ ՎՆԱՍԱԿԱՐ գրութեամբ գործող ընկերութեանց կ'ապահովա-
գրուին:

Ընկերութեան գրամատուան է ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ՊԱՆՔԱՆ

Թուրքիոյ եւ Արեւելքի Տնօրէնութիւն

Կ. Պոլիս, Կալաբա, Թահապուրուն խան, Օսմ. Պանֆային դիմացը

Գործակալութիւնք Թուրքիոյ գլխաւոր քաղաքաց մէջ

ՄԱՍԻՆ

50րդ ՏԱՐԻ

— 21 ԱՊՐԻԼ 1901 —

ԹԻԻ 16

ԳՐԱԿԱՆ ԱՌԱՋԱՐԿ

— քննարկ —

Յերկրայի է տեսնել որ գաւառացի գրաւէաներ ժամանակէ մ'ի վեր իրենց ուսումնասիրութեան նիւթ բրած են մեր արդի շէզուն եւ գրականութիւնը, երկուքն ալ դեռաւոր, երկուքն ալ զարգացման կարօտ, հետեւապէս երկուքն ալ ուսումնասիրութեան արժանի :

Կէտ մը կայ սակայն, ամենակարեւոր կէտ մը, որ՝ եթէ չեմ սխալիր՝ մեր պատուարժան գրաւէաներուն (խօսքս այն միքանի հմուտ գրաւէաներուն համար է, որոց իմաստալից յօդուածները հաճոյքով կը կարդամ Մասիսի մէջ) ուշադրութիւնէն վրիպած կը թուի . կէտ մը, որ ըստ իմ կարծեաց մեծ դեր կը կատարէ Պոլսեցւոց արաստանութեան մէջ, եւ մեր արդի աշխարհաբանէն ոչ նուազ ազդեցութեամբ կը ծաւալի գաւառացի մէջ :

Խնդիրը մեր այսուրեւի գիրերէն մի քանիսին հնչմանը վրայ է, որ բոլորովին փոխուած կամ այլալոյծ է վերջին ժամանակներս, եւ բացարձակապէս կը տարբերի մեր նախնեաց՝ ինչպէս նաեւ մեր գաւառացի կամ արեւելեան ազգայնոց հնչումէն :

Մեր հայախօս հայրերը, մանաւանդ մայրերը, ք գ դ ձ շ տառերն ուրիշ կերպ կ'արտասանէին, այսինքն ճշգիւ գաւառացւոց կամ արեւելեան Հայոց պէս : Բ տառը պ⁽¹⁾ի հնչում ունէր . բան պան, բանալ պանալ, բարակ պարակ, բարի պարի, բերան պե-

րան, բերել պերել : Գ տառը կ'ի հնչում ունէր . գիր կիր, գրել կրել, գալ կալ, գնալ կնալ, գոցել կոցել, գողնալ կոլնալ, գովել կովել : Դ տառը Տ ի հնչում ունէր . դնել անել, դոլ տոլ, դողալ տողալ, դուռ տուռ, դուրս տուրս : Զ տառը Ծ ի հնչում ունէր . ձայն ծան, ձեւ ծեւ, ձեւել ծեւել, ձիւն ծուն : Զ տառը Զ ի հնչում ունէր . ջահ ճահ, ջուր ճուր, ջնջոց ճնճոց, ջոջ ճոճ, եւայլն :

Կրնայ անշուշտ հարցուիլ թէ իրարմէ ի՞նչ տարբերութիւն ունէին ք ին եւ պ ին, գ ին եւ կ ին, դ ին եւ Տ ին, ձ ին եւ ց ին, ճ ին եւ ջ ին ձայները : Այո՛, կրնայ հարցուիլ իրաւամբ : Ասոր պատասխանը գաւառացիներն եւ արեւելեան Հայերն տուի կարող են տալու, վասնզի հարկաւ անոնց բերնին մէջ այդ տառերն իրենց յատուկ հնչումներն ունին, որք կը տարբերին իրարմէ :

Մեր գիտցածն այսչափ է թէ ք տառը լծորդ է պ տառին, մանաւանդ մ տառէն ետեւ, ինչպէս ամբ եւ ամպ, ըմպել եւ ըմբել, դամպար եւ զամբար . գ տառը լծորդ է կ տառին, մանաւանդ ց տառէն ետեւ, ինչպէս թանգ եւ թանկ, ժանգ եւ ժանկ, վտանգ եւ վտանկ . դ տառը լծորդ է Տ տառին, ինչպէս բանգ եւ բանա, պինգ եւ պինտ, ընդել եւ ընտել . Երբեմն ալ ք տառին, ինչպէս թակարդ եւ թակարթ, չողքորդ եւ չողքորթ . ձ տառը լծորդ է ծ տառին, մանաւանդ ց տառէն ետեւ, ինչպէս ինձ եւ ինծ, խնծոր եւ խնծոր, կուճ եւ կուճծ, գձուճ եւ գձուծ, տանձ եւ տանծ .

(1) Պ տառին արդի պիտակ հնչումը :

ջ տառը լծորդ է և եւ չ տառերուն , ինչպէս բջիջ եւ բճիճ , գէջ եւ գէճ , կնջիթ եւ կնճիթ , խնջոյք եւ խնճոյք , կարկաջ եւ կարկաչ , հաջել եւ հաչել :

Այս տառական լծորդութիւնն իբրեւ հընչման նոյնութիւն պէտք է ընդունիլ թէ իբր մերձաւորութիւն . անշուշտ իբրեւ վերջինը . բայց մեր այժմու արտասանութիւնն այս վիճակին մէջ չէ . վերոյիշեալ տառերուն հնչումը բոլորովին փոխուած է Պոլսեցւոցս լեզուին մէջ :

Աներկբայ եւ թէ մեր արդի արտասանութիւնը սխալ է , որովհետեւ ոչ միայն արեւելեան Հայոց , այլ եւ մեր նախնեաց արտասանութիւնը չէ : Եւ այս համոզումս սուելի ուժ կը գտնէ երբ կը մտածեմ թէ մեր Ս. Թարգմանիչները , որք Ս. Գրքը վերջին ծայր երկիւղածութեամբ եւ խնամով թարգմանեցին , անշուշտ չէին կրնար եւ պէտք ալ չունէին մէջի յատուկ անուններուն արտասանութիւնը փոխելու , Պատիւնը Փափիւրն (բ տառին արդի պիտակ հնչումովը) Պառնապատը Փառնափատ , Կալաթիան Քաղատիա (գ տառին արդի պիտակ հնչումով) , Կապրիէլը Քափրիէլ , Կրիկորը Քրիքոր , Կէսրիը Քէվսրք , Տանիէլը Թանիէլ , Տաւրիը Թաւրիթ ընկու , ինչպէս նաեւ Փաւստը Պօստս , Փեթրոսը Պետրոս արտասանելու կամ արտասանել տալու :

Շահնազարեան Կարապետ վարդապետ , որուն քանի մը նամակները կը գտնուին իմ քով , Պոսոյ աշխարհարատը մեծ մասամբ ընդունելով կամ դորձածելով հանդերձ , Պարիզ , Պերս , կը զրէր եւ մեզի պէս Փարիզ , Փերս կ'արտասանէր , յորմէ ալ կը հասկցուի թէ ալ տառին հնչումն աւելի վի-

ժօտ էր . իսկ ալ ին արդի հնչումը բին յատուկ էր : Ինչպէս կը տեսնուի , դերերը փոխուած են այժմ :

Վերջապէս , մեր այբուբենի վերոյիշեալ տառերն ուղիղ հնչելու խնդիրն , որ ըստ իմ համոզման՝ կարեւոր հարց մ'է , հայ լեզուի ձեռնհաս մշակներուն՝ Վենետիկի եւ Վիէնայի Մխիթարեան Հարց եւ Պոլսեցի ու գաւառացի ներհուն գրագիտաց նկատառմանը կը ներկայացընեմ :

Երկրորդ խնդիր մ'ալ որ նախընթացէն ոչ նուազ կարեւոր կը թուի եւ սնուզապէս վերաբերութիւն ալ ունի անոր , նոյնպէս մեր ձեռնհաս գրագիտաց ուշագրութեանը կը յանձնեմ :

Լեզուի մ'ուղղագրութիւնը ժողովրդին արտասանութեամբ կը հետեւի կամ պէտք է հետեւի թէ արտասանութիւնն ուղղագրութեան . կամ ուրիշ կերպ խօսելով՝ գրուող լեզուն խօսուածին կը հպատակի կամ պէտք է հպատակի թէ խօսուածը գրաւորին :

Այս խնդիրն ալ կ'արժէ նկատողութեան առնուլ , վասն զի մեր ընթացքը բոլորովին հակառակ է քաղաքակիրթ ազգաց ընթացքին , որոց ուղղագրութիւնը , ինչպէս յայտնի է լեզուապիտաց , բացարձակապէս անկախ է ժողովրդին յարափոփոխ (1) արտասանութենէն :

Կը սիրեմ յուսալ որ մեր Պատ. գրագէտք՝ այս երկու խնդիրներն իրենց նկատառման արժանի դատելով կը հաճին իրենց կարծիքը յայտնել Մաւիսի մէջ :

Կ. Ս. ԻԻԹԻԻՃԵԱՆ

(1) Գաւառի եւ մինչեւ իսկ քաղաքի մը ժողովրդին արտասանութիւնը չի նմանիր ուրիշ գաւառի կամ քաղաքի մը ժողովրդին արտասանութեան , ինչպէս մեր մէջ :

Ստացանք Ոստմնական Խորհուրդին պատրաստած ՎԻՃԱԿԱՅՈՅՑ գաւառական ազգ. վարժարանաց Թաւրիթի կարեւոր աշխատութեան Ա. Տնտրը , որ կը պարունակէ 478 գաւառային դպրոցներու մանրամասն վիճակագրութիւնը : Ձեռնհաս աշխատակից մը առանձին յօդուածով Մաւիսի մէջ պիտի խօսի այս տեղին վրայ որ տեսակին մէջ առաջին գործ մըն է և յաջորդելով Կ. Պոսոյ ազգ. վարժարաններու վիճակացոյցին , ամբողջական գալափար մը կու տայ մեր կրթական գործին վրայ :

ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ

Մասիսի նախորդ թիւը մատուցին յանձնուած էր արդէն , երբ ուրաթ առաւօտ ծառայութեալ պաշտօնապէս թէ Վեհ. Սուլթանը բարեհաճած է Վէզիրութեան բարձր աստիճանը շնորհել Ոստիկանութեան նախարար Վսեմ. Շէվքիդ պէյի : Նոյն եւ յաջորդ օրը մայրաքաղաքիս բոլոր թերթերը գոհունակութեան եւ խնդակցութեան զգացումներ արտայայտեցին որոնց կը ձայնակցինք մենք եւս , շնորհաւորելով Բարձր. Շէվքիդ փաշան՝ Կայսերական այս մեծ գնահատման արժանանալուն աթիւր : Այն փորձ ձեռնհասութիւնը որով Շէվքիդ փաշա կը կատարէ իր փափակ ու կարեւոր պաշտօնը , Օգոստ. Վեհապետին բարձրագոյն կամաց համաձայն , անայլոյլ անձնութիւնս որ հաւատարմութեամբ առ Կայս. Գահն արժանաւորապէս կը վարձատրուի Վէզիրութեան բարձր աստիճանով :

Ս. Պատրիարք Հայրը՝ իր հեռան ունենալով Քաղ. Ժողովի անդամ Խարեան Գրիգոր էֆէնտին եւ Պատրիարքարանի Բ. գործակատար Յարութիւն էֆէնտին՝ կիրակի օրը Ոստիկանութեան նախարարութեան պաշտօնատունը երթալով , շնորհաւորական այցելութիւն տուաւ Շէվքիդ փաշայի : Նոյնպէս շնորհաւորութեան գացին Տ. Բարթուղիմէոս եւ Տ. Մեսրոպ արքեպիսկոպոսները եւ Երուսաղէմի Պատր. Փոխանորդ Տ. Գէորգ եպիսկ. Երէցեան :

Ս. Պատրիարք Հայրը շնորհաւորական այցելութիւն տուաւ նաեւ Կայս. անձնական Գանձուն նախարար Վսեմ. Սազըզ Յովհաննէս էֆէնտիին որ , ինչպէս արդէն ծանուցուցաւ , արժանացած է ականակուս Օսմանիէ պատուանշանին :

ՔԱՐՈՋԻՆ ԸՄԲՈՆՈՒՄԸ ՄԵՐ ՄԷՋ

— 1930 —

Մեր հասարակութիւնը յանկերդի մը յաճախութեամբ կը յեղյեղէ , մանաւանդ ուսնական օրերուն , իր սովորական տրտմանքը քարոզի մասին : Ու եթէ քիչ մը համարձակութիւն արուի իրեն , աւելի մանրամասն ընդլայնումով մը կը ներկայացնէ քեզ իր դժգոհութիւնը , թէ անխմտ , անազգեցիկ , առհասարակ բնազանցական մշտնջերով քօղարկած են քարոզները , որոնք ուղղակի աղերս մը չունենալով իր ապրած կեանքին հետ՝ չեն խօսիր իր սրտին , որով հոգեկան ծարաւ աւելի ուժգին շեշտ մը կը դնէ իր պահանջումին մէջ :

Բայց ամէնը այս չէ : Երբեմն գիտասէր. ներս խօսակէ մը տարօրինակ արձագանգներ ալ կը հասնին ականջիդ , միեւնոյն լարը թրթռացնելու , — թէ քարոզները գիտական պարունակութեան զարկ ըլլալով , հանրագիտակ դրոշմ մը չեն կրեր իրենց վրայ , քանի որ մեր քարոզիչներուն կը պակսի այդ բազմ-

մակողմանի , կամ բուն բառով , գիտական հմտութիւնը :

Դիտուած երեւոյթներ են ասոնք , որ բնականաբար իրենց գոյութեան պատճառը ունին :

Եթէ առաջինը՝ ժողովուրդին խիստագէտ բարեպաշտիկ , եկեղեցատէր մասին գիտակցութեան խորունկ ձայնն է , երկրորդը ակներեւ է որ կրօնական իրերու նկատմամբ՝ յստի տրամադրութիւններ սնուցանողներու անհարկի մէկ պահանջումը կը մարմնաւորէ : Առաջինը ս'ըքան տրտագրաւ , անկեղծ իր միամիտ արտայայտութեանը մէջ , երկրորդը նոյնքան հարեւանցի բմբուռով մը տալուս. լութիւնը կը թողու , լուրջ խորհրդածութեան մը կարօտ :

Այդ տարածայնութիւնները եւ այդ անտարբար հնչիւնները , ըստ իս , կը բռնեն եւ կը ներդաշնակաւորուին , եթէ քարոզը իր բնական եւ արժանաւոր բարձրութեան վրայ

դրուի : Ուստի , քարոզին պայծառ եւ ուղիղ ըմբռնումը բուն իսկ իր էութենէն պէտք է որ բղխի : Քարոզը եկեղեցւոյ էական մէկ գործը , կենսական մէկ ոյժն է՝ իր հոգեւոր կեանքին զարգացմանը համար : Վասն զի կրօնական կեանքին մէջ , ուր որ այդ ներոյժ ոգեւորութիւնը կը պակսի , հոն բեմը բարձունքի մը հրապոյրը չունի : Եթէ քարոզիչը եւ ունկնդիրները կրօնասէր կեանքի հոգեւոր յուզումներով չեն համակուած , բեմը հասարակ տեղիքներու ձանձրոյթի անձրեւներ միայն կը ցանէ , անզոր կանաչազարդելու սրտերուն ամուլ խտպանութիւնը :

Միթէ պիտի սխալի՞նք եթէ բեմին բարձրութիւնն ու գործունէութիւնը կրօնական գիտակցութեան ստուգանիչը համարինք : Զայս չե՞ն ցուցներ աւելի զարգացած միջավայրերը , երբ աչքի առջեւ ունենանք քարոզին հոն կրած եղանակաւորումները , անոր աշխատանքի զօրութիւնը , անոր նիւթը , ձեւը եւ նկարագիրը : Անշուշտ մասնագիտական թերթի մը նիւթ պէտք է բլայ քարոզին պատմութիւնը , բովանդակութիւնը , ձեւը իր բոլոր արտայայտութեանց մէջ : Մեր նպատակն է միայն մատնանշել այն ծայրայեղ անհոգութիւնը , որ տեսակ մը ջլատումի մատնած է այդ հոգեւոր գործին եւ բեղմնաւոր ոյժը , եւ յետոյ , զրել այն թիւր ըմբռնումները , կամ պարզապէս նախապաշարումները որոնք ընդհանուր հանգամանք մը առած են մեր հասարակութեան մէջ :

Եթէ փորձուինք պատասխանել սա հարցումին թէ ի՞նչ է քարոզը , պիտի ըսենք թէ շատ առաձգական բառ մըն է այն , երբ նկատի առնենք իր նիւթին ճոխութիւնը , ձեւին բազմազանութիւնը եւ արտատառութեան անձնական դրոշմը : Բայց այդ բարդութիւնը վճիռ պարզութեան մը կը վերածուի՝ եթէ իր ծագումին վերանալով ըսենք թէ՝ քարոզին գերազանց նպատակը հոգիներուն բարձրացումն է : Այդ հիմնակէտը միշտ նոյն է եւ անհրաժեշտ , բայց իր իրականացման երեւոյթները այլազան եղած են եւ փոփոխական : «Աւետարանի փառքը , կ'ըսէ Վինէ , միայն ճշմարտութեան տուջութիւնը չէ , այլ զայն մարդկայնացնելն է» , ահա

այդ մարդկայնացումն է քարոզչի մը էական պաշտօնը , փրկարար եւ դիւրրմբանելի ընելու համար աւետարանական ճշմարտութիւնները իր ունկնդիրներուն :

Բայց ի՞նչ դժուարին գործ . ի՞նչպէս գոհացնել այնքան պահանջկոտ միտքեր , այլազան ճաշակներ , զարգացումի անհաւասարութիւններ , որոնց համագրութիւնն է ունկնդիր ամբողջը : Ի՞նչ փափկանկատութեամբ , ի՞նչ արդար բաշխումով մը մատակարարելու է անոնց Աւետարանի կենարար հոգը , որ ամէնուն միանգամայն իրեւանունգ ծառայէ :

Աստուծոյ խօսքը , սակայն , պարզ է եւ ազդու , բաւական է որ քարոզիչը սոսկ արտաբերողի մը տիտուր դերը չկատարէ , այլ ինքն ալ սգեւորութիւն անոր շունչով , եւ իր ներքին փորձառութեան արտայայտութիւնն ըլլայ այն հոգեկան վայելքն ու բարձրացումը զոր կը հաղորդէ իր ունկնդիրներուն , զանոնք բարձրացնելու համար : Որովհետեւ Ս. Գիրքը մարդուն դարաւոր գիտակցութեան պատմութիւնն է , քարոզը իր ատաղձը կ'առնէ Ս. Գիրքէն եւ գիտակցութենէն , Քարոզին մէջ , որուն կալուածը ամբողջ մարդն է իր բոլոր հոգեկան վիճակներովը , պէտք է վարդապետականն ու բարոյականը սերտիւ միանան իրարու , թափանցելու համար գործնական կեանքին մէջ , որպէս զի աւետարանական սկզբունքով ներշնչուի ու առաջնորդուի ան :

Հոս պէտք է ցուցնել սխալը քարոզի այն օգտախնդիր ըմբռնումին , որուն համեմատ քարոզը յաճախ գիտական պարունակութիւն մը ունենալու է , ժողովուրդին տնտեսական զարգացմանը համար : Արդարեւ , գիտութիւնը ինչպէս ամէն մասնագիտութեան , նոյնպէս այս գեանին վրայ ալ իր օրինաւոր բաժինը պէտք է որ ունենայ , բայց ո՛չ այն ըմբռնումով որ իբր թէ եկեղեցւոյ բեմին գիտական դասախօսութիւններ (conférence) լսելու ենք գիւղատնտեսութեան եւ առողջապահիկ նիւթերու վրայ : Ասով դժպէս տպաւորութիւն մը պիտի կրէինք , եթէ նուիրական ամպիրնէն Աստուծոյ խօսքին ընծայած մխիթարութեան եւ բարոյական կազդուրման լոբը , աշխարհիկ հոգերու մտապաշտումներով օրորուէ-

ինք : Թերեւս ոմանք մեր միջավայրի եւ մեր գիւղական համայնքներու համար ներքի պահանջ մը համարին զայն , բայց արդէն սիրգրուները սխալ է եւ հետեւանքը հակառակ է քարոզի ոգիին : Ամէնէն հոշակաւոր քարոզիչները միմիայն Աւետարանէն կը ներշնչուին . ա՛ն է իրենց գանձարանը , իրենց յենակէտը :

Իրաւ , քարոզի պատմութեան մէջ կը հանդիպինք վայրկեաններու , երբ նա փոխած է իր կրօնական առանցքը եւ օտարոտի նիւթեր ճարակ տուած են իր գործունէութեան , բայց ասոնք միայն կարճ խոստումներ եւ տիրող ոգիի պատշաճեցումներ եղած են , ընդհուպ դառնալու համար իր բնականի վիճակին , որ է Աստուծոյ խօսքին քարոզութիւնը : Կընդունիմ թէ քարոզիչը գիտուն ըլլալու է , հմուտ՝ մարդուն հոգեբանութեան , հետաքրքիր կեանքի զանազան երեւոյթներուն եւ գիտական մէթոտով մը ուսումնասիրելու է զինքը լսողներուն տրամադրութիւնները , յուսի հակումները , առաւելութիւնները , անոնց մէջ արդիւնաւորելու համար Աւետարանին սկզբունքները : Բայց Աստուծոյ խօսքը գիտական չոր նիւթերով փոխանակելու փափազը հոգեկան կեանքի պարապութիւն մը կ'ենթադրէ այդպէս խորհողներուն մէջ :

Քարոզի ձեւին վրայ ալ սխալ ըմբռնումներ կ'արտայայտեն անոնք որ արուեստակեալ չըլլալու երկիւղէն , բարոյախօսութեան մէկ եղանակը կը սիրեն տեսնել անոր մէջ , հանգարտ , միապաղաղ , առանց թռիչքի եւ վերացումի : Հարկաւ , հետադարձական խորին նրբամտութիւն մը խորշիկ է բնասացութեան մէջ . բայց ինչո՞ւ արհամարհել արուեստին օժանդակութիւնը , որուն ընազդն ալ մեր բնութեան մէկ տարրն է : Մեր հոգեբանական մէկ պահանջքն է վայելուչ եւ շնորհալի ձեւ մը տալ մեր գաղափարներուն , պատկերալից ընել մեր մտածութիւնները , որոնք պիտի խանդավառեն երեւակայութիւնը , իմացականութիւնը , գիտակցութեան վրայ ազդելու համար : Բաւական է որ այդ փափուկ երանգները , այդ ճոխ պատկերացումները որոնք սրբազան պերճախօսին հոգեյոյզ մտածութեանց կուռ եւ փափուկ հիւսուածքը կը գեղազարդեն , սնամէջ բառերու արտաքինա-

յարդար մէկ ցուցակութիւնը չըլլան , այլ գեղեցիկ ընդունարանը կենդանի գաղափարներու : «Ոսկի խնձորները աւելի հրապուրիչ չեն» , եթէ զանոնք կրող կողմիները արժաթէ ըլլան» , կ'ըսէ Spurgeon , է՛ն հոյակապ քարոզիչը : Հետեւաբար , արուեստին զգուշաւոր եւ պատշաճ կիրարկումը միշտ լուաղոյն ստատար մըն է բնական յաջողութեան . արուեստակութենէ խորշելու ճիգով անհամ տափակութիւններու չիջեցնենք բնական կեանքը :

Աստուծոյ խօսքն է քրիստոնէական կեանքի հոգին . պէտք է լըջօրէն պատրաստուիլ այդ սուրբ պաշտօնին , պահելու համար զայն իր արժանաւոր բարձրութեան վրայ : Քարոզի բարձրութիւնը վսեմ ոճի եւ հետեորական ձեւերու մէջ չի կայանար . այլ հաւատքն է որ կու տայ անոր իր խոյանքը , իր քերականութիւնը , իր հեղինակութիւնը : Արուեստին պահանջումով՝ ո՛րքան ալ անթելի ըլլայ քարոզի մը խմբագրութիւնը կամ պատրաստութիւնը , իր գաղափարներուն տրամաբանական չարքովը , յստակութեամբը , խորութեամբը , բնականին ճոխութեամբը , եթէ հաւատքին կենդանի սարսուռը չոգեւորեր զայն , ինքնին կ'ըլլայ ցուրտ եւ անազդեցիկ : Ուղուս ալ եթէ ունինդիրներէն մէկն էս , ինքն իրեն կ'ըսեն գաղտնի անմտահոթեամբ մը , թէ արդեօք քարոզչին գործածած փոխաբերութիւնները սեթեւեթեալ չեն , թէ իր արուեստին բերումովը չէ՞ որ բարոյական ոճն ունի նա . եւ թէ պերճախօսութիւն չըներ իր մերձաւորին կռնակին վրայ :

Քարոզը , ուրեմն , գերազանցապէս հոգիի պերճախօսութիւնն է , որ պայմանադրական ձեւերէ չախորժիր , այլ ըլլորովին ազատ գործ մը , անձնական աշխատութիւն մըն է թէ՛ իր պարունակութեամբ եւ թէ՛ իր ձեւովը : Բարբախտութիւն ունեցած էք երբեմն լսելու հոգեշնորհ քարոզիչը , որ իր գիտակցութեան կենդանի , յուզիչ ձայնովը կ'արթնցնէ կամքդ , հոգեւորապէս կ'ազդէ մտածումներուդ վրայ : Որովհետեւ իր հաւատքին փորձառութեան , իր ներքին կեանքին կր խօսի , կը զգաս անոյժ օծութիւն մը որ իր խօսքերէն կը հոսի՝ կը զգուէ գլեղ , Համակրութեան հոգեկան թելով մը հաղորդակից ես իր սրտին բարախօսմաներուն . եւ քարոզչի կեանքովը լցուած՝ իր հաւատքին թեւերուն վրայ կը սաւառնիս : ու այդ հոգեկան զմայլումին մէջ կը զգաս թէ թեթեւցած , բարձրացած ես :

Առնայ

ՀԱՐՄԱԿ

ՕՐՈՒԱՆ ԿԵԱՆՔԷՆ

ՀԵՏԵՆՈՂՈՒԹԻՒՆ : — «ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԿԱՆ»ԻՆ ՍՐԱՀԸ . — ԸՆՏՐԱԿԱՆ ՊԱՅՏԱՐ . — ՇԻՇԱՏԱԿ ՄԸ
ՄԷՐԵՆԷՄ-ԳՈՒԼԻԷ : — ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ՎՃԻՌՆԵՐԸ :

Շատ մտացի կերպով դիտել կուտար վերջին օրերս Սուրհանդակ իր Ազգ. Քրոնիկին մէջ, թէ Դատաստանական Խորհուրդը, ետ չի մնալու համար Տնտեսականէն, ինքն ալ իր հրաժարականի խնդիրը կուենայ : Տնտեսականը, իրաւասութեան խնդիր մը համեմատ Պատրիարքարանի ելմտական Յանձնաժողովին կազմութեանը պահուն, դադրեցուց իր նիստերը, — թէեւ ասիկա պատճառ մը չեղաւ որ միակ անգամի մը ըրած կարգադրութիւնները, ընթացիկ գործերու մասին, իրրեւ « Ժողովական որոշում » հաղորդուին լրագիրներուն : Դատաստանականը այս պզտիկ համեմատութիւններուն իջած չէ դեռ, ու կը շատանայ երկու տարակարծիք մասերու բաժնուիլ ամուսնական խնդրոյ մը առթիւ, աշխարհականները ի նպաստ . . . էրիկ մարդուն, իսկ եկեղեցականները, — աւելի galants — ի նպաստ կնոջը վճիռ տալ ուզելով : Բարեբաղդաբար, Քաղաքական Ժողովին կողմէ հաշտարար դատաւոր մը կարգուած է որ ապահովապէս պիտի փակէ վէճը, թիւրիմացութիւն մը նշմարելով անոր մէջ :

Աղէկ եղաւ, սակայն, այս տեսակ միջադէպի մը ծագումը որ գէթ կը յիշեցնէ մեզի թէ Դատաստանական Խորհուրդ մը գոյութիւն ունի եւ կը գումարուի կանոնաւորապէս իր պաշտօնին խորհրդապահ բնաւորութեանը շնորհիւ՝ Տեսուչ Խորհուրդներուն մէջէն ամէնէն ըտակեացն ու քօղարկուածն է անիկա, որ իր վրայ խօսեցնել չի տար եւ որուն դուռը չեն կրնար օրի անեւ լրարբերները՝ այն հաստատ հաւատքով թէ Եփրեմ պատուելի սիրինքսեան լեզուն չպիտի կրնան խօսեցնել տալ :

Մտած էք երբեք Դատաստանական Խորհուրդին ժողովատրահը — իրրեւ պարզ այցելու — տարբեր հանգամանքով հոն ներկայանալը բաղձալի բան մը չըլլալով : Հակա-

ռակ Պատրիարքարանի մէջ ժամանակին հետ ներմուծուած վարչային, դիւանական եւ ուրիշ բարեփոխումներուն, գետնայարկի այդ մութ, խորհրդաւոր սենեակը կը մնայ նոյն վիճակին մէջ ուր որ էր, օրինակի համար, Պօղոս Պատրիարքի օրով, աւելի հեռուն չերթալու համար : Եւ ո՛չ միայն չէնք, իր կիսաբոլորակ կանաչ սեղանովը, ամբաստանող եւ ամբաստանեալ կողմերու յատուկ նստարաններովը, որոնց վրայէն բնտանեկան կեանքի դժբաղդութիւններու անծայր չարք մը անցած է ու կ'անցնի, այլ եւ իր կարգաւորքերովը, իր երկարաձիգ դատաւարութիւններովը, իր սիրտ ճմլող արծաւոյն գործութիւններովը՝ հատու եւ անսասան ուրոնց մէջ սրտայոյզ ու իրական տառամներ պարփակուած կը մնան : Վարժապետին Աղջիկըին հեղինակը միայն, որքան որ կը յիշեմ, իր վիպասանութեան մէկ քանի էջերը նուիրեց այդ մուցուած անկիւնին, զոր իրական գոյներով պատկերացուց այդ գրական հատորին մէջ :

* * *

Քանի որ Պատրիարքարանին չուրջը կը դեղերինք, յիշենք նաեւ Գում-գարուի ընտրական պայքարը որուն վրայ այնքան սրամիտ քրոնիկ մը երեւցաւ Արեւելքի մէջ, Այդ Թաղականի տենդոտ քուէարկութիւնը քիչ մը կը յիշեցնէր ութը տարի առաջ կատարուածը, Բերայի մէջ, որուն նշանաւոր արդիւնքը եղաւ Մերեւմ-Գուլի Յարութիւն էֆէնտիին համեմատականի մնալը : Քուէ համարը կատարուները իրենք իսկ չէին ուզէր հաւատալ իրենց աչքին ու անվստահ ակնարկ մը կը նետէին թողթին վրայ, թէ արդեօք սխալ՝ կ'արձանագրեն անուանները, Գիշերը վրայ հասած էր արդէն, երբ Ս. Երրորդութիւն եկեղեցիին մէջ, երեք-չորս գրասեղան-

ներու բաժնուած , քուէները կը համրուէին տակաւին . բակին մէջ ալ հետաքրքիր բազմութիւն մը կը սպասէր . ամէն զէմքի վրայ գոհունակ կամ դժգոհ արտայայտութիւն մը կար , գէթ պարզ հետաքրքրութիւն մը : Միակ մարդ մը , որ ամէնէն աւելի հետաքրքրուելու պէտք ունէր , վասնզի իր վրայ կեդրոնացուցած էր ամէնուն ուշադրութիւնը , կը մնար անայլալ , անտարբեր : Մերեւմտ-Գուլին էր : Եւ այն աստիճան , որ իր մրցակիցները — չըսելու համար հակառակորդները — կը գոչանային պարզապէս անոր այս պաշտօնականութեանը դէմ : Աստուծոյ , առաջին եկողներէն մէկը ինքը եղած էր , ու իրիկունը վերջին մեկնալը եղաւ գրեթէ : Քիչեր կը մտնէին անոր այս օրինապահ մարդու ընթացքը , այլապէս մեկնելով զայն : Մինչեւ իսկ միամիտներ գտնուեցան որոնք ընդմիջեցին քուէհամարը « անունը չի պիտի կարդացուի » գոչելով : Մերեւմտ-Գուլին կը ժպտէր՝ իր խորհրդաւոր , ակառք ժպտովը , որ հեղեղութիւն ու դառնութիւն էր միանգամայն :

Խեղճ Մերեւմտ-Գուլի . ինքը մեռաւ գնաց , բայց Շիլլիի գերեզմանատան գուռը , — որուն շինութեան խնդիրն էր այս ամէնուն շարժառիթը — չի շինուեցաւ տակաւին . . . :

Սպասելով այդ շինութեան կատարմանը , Պալլըքլիի գերեզմանատունը որմախակելու եւ բարեկարգելու լուրձ ջանք մը կ'ըլլայ այս անգամ : Յանձնաժողովին կազմութենէն ու ծրագրուած եղանակէն դատելով , կարելի պիտի ըլլայ վերջապէս գլուխ հանել այս գործը , դրամական աջակցութեամբ Պոլսոյ բոլոր հայաբնակ թաղերուն որոնք ննջեցեալ ունին այդ մեծ գերեզմանատան մէջ : Վերջին անգամ , երկու տարի առաջ եղած փորձը ապարդիւն մնաց պզտիկ վէճի մը պատճառաւ որ ծագած էր Պատրիարքարանէ կարգուած Մամախոսումըն եւ Սամաթիոյ Թաղ-Խորհուրդին միջեւ — « դուրսէն-ներսէն » ի վէճ մը որ կը վերաբերէր սրճարանի ծառայող փայտաշէն տաղաւարի մը : Մասնախումբը կ'ուզէր ներս առնել զայն իր շինելիք պատէն , եւ Թաղ-Խորհուրդը կը պնդէր որ դուրս կը ձգուի , իր իրաւատուութեան սահմանին մէջ : Սրճարանը իր տեղէն

չի խախտեցաւ եւ շինութեան Մամախոսումըն էր որ տեղի տուաւ անոր առջեւ :

* * *

« Գատառտտանական » ին խորհրդապահութիւնը կը յիշէինք քիչ մը վերը , եւ ահա Կրօնական Ժողովը — ամուսնական խնդիրներու սահմանին մէջ — ամենափայլուն օրինակը կու տայ անխորհրդապահութեան : Իր վերջին նիստին կարգ մը որոշումներուն , որոնք հրատարակութեան տրուած էին , բժշկական տեղեկագիր մը միայն կը պակսէր : Աշխարհականներուս տկար խելքը չի հասնիր , օրինակի համար , թէ հանրութեան աչքին ի՞նչ օգտակարութիւն կամ գէթ ի՞նչ շահեկանութիւն կրնայ ունենալ որ « Բաւուցի Մանուկ Գրիգորեանը իր ամուսնական պարտականութեանց էական մասին մէջ կը թերանայ եւ թէ իր կնոջ կուսութիւնը լսելիներու եւ դայեակներու վկայութեամբ հաստատուած է » : Նոյն շեշտուած մեղադրանքը Պալլըքլիի Մարիամ Թէլէկրաֆճեանի էրկանը մասին , որ ինքն ալ « թերացած է իր ամուսնական պարտականութեանց էական պայմաններուն մէջ » եւ որուն կնոջ կուսութեան լսելիական տեղեկագիրը Կրօն. Ժողովոյ սեղանին վրայ կը գտնուի եղեր :

Լաւագոյն չէ՞ր ըլլար , եթէ տեղէն չի շարժէր այդ տեղեկագիրը , կրօնական դիւանատունէն մինչեւ լրագրաց խմբագրատունները արձագանգ գտնելով :

Եւ ապահովապէս , անոնք որ այս տեսակ մանրամասնութիւններ հրապարակելը շատ պարզ բան մը կը համարին , պիտի գայթակղէին ու յօնքերնին պոստէին՝ հայ թերթի մը մէջ դիպուածով հանդիպելով Մարտէլ Բոէվոյի ծանօթ վէպին , — Les Demi-Vierges, — անունին որ լարերաղղարար , եթէ երբեք յիշուի , Փրանսերէն միայն կը զրուի :

Անուշադրութիւններ են ասոնք որոնց պատասխանատուութիւնը վերջ ի վերջոյ դիւանադպիրներուն վրայ կը ձգուի , յայտարարուելով թէ « Ժողովին դիւանը այդ կերպով որոշում չէր հաղորդած » : Ինչ որ վրայէն չի պիտի նետէ բնաւ ու կատարեալապէս պիտի ստանձնէ Կրօնական Ժողովը , կրօնական

տեսչի մը ամսականին խնդիրն է զոր ա-
ռանց յուսահատելու դարձեալ մէջտեղ
դրաւ, Պատրիարքարանի ելմտացոյցին շուր-
ջը յարուցուած վէճին առթիւ : Գո-
հացում պիտի գտնէ՞ այս պահանջքը, ո՞վ
գիտէ . թերեւս «երթեւեկի ծախք» անունին
տակ պզտիկ գումար մը միայն սահմանուի :

ան ալ շատ չի ձանձնուելու պայմանով, վասն
զի անկարելի չէ որ կրօն. Ժողովին ձեռք բե-
րելիք այս յաջողութիւնը տեսնելով՝ Ուսումն.
Խորհուրդին ալ միաքը կյնայ կրթական տեսչի
ամսական մը պահանջել :

Տ. Ա.,

Թիբեռնիկն, ամեն օր, ասդին անդին,
Շուշանին, վարդին
Վրայ, քեքել,
Փափկաքել
Տարփանով պա՛ն մը միայն կը քառի
եւ կը... հեռանայ առա՛նց պահառի :
Ծաղիկները կը ցաւին .
Սակայն՝ բընաւի՛ն,
— Դժգո՛ն քեւ անոր անշահ վարմունքն —
Անոր դէմ չեն պահեր քնն .
Որովհետեւ
Թիբեռնիկն, իրա՛ւ, սիրով կարճատեւ,
Խաբեբայ, վա՛ս է, բայց... լեզո՛ւ չունի .
Ըրածն իր քովը կը մընայ գաղտնի :

* * *

Տըղա՛՛ք,
Որ թիբեռնիկի խաղը՛ կը խաղաք
Յանախ կանանց՝ հետ ,
Պահ մը կը... քննիք, եւ կըլլաք անհետ ,
Գիտցե՛ք որ անխափան
Ամե՛ն բան՝,
Հետքօրէն
Անոնք ձեզ կը ներեն
Երբոր — համր ու խուլ, գաղտնեաց պահարան —
Դուք չըլլաք... քուլբերան :

1901

Ա.Լ.ՓԱՍԼԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

ՄԵՐ ՊԱՇՏԱՆՁԸ ԻՆՉ Է

Ուշ առեւն հրապարտի կու գայ գրական կարեւոր խնդոյ մը մասին իր նկատելի կեցեւոր յանձնարարելով՝ մեծայարգ Պէրպէրեան էֆէն-տին, երբ արդէն քանի մը տարիներէ ի վեր մէջտեղ դրուած նոյն այդ գրական հարցը՝ առաջնութեան ամէն իրաւունք ունէր կանոնէն հետաքրքրելի դառնալու բոլոր անոնց՝ որոնք հեզինակութիւն կամ անուշ ունեցած են մեր մտաւորական կեանքին մէջ, հոգ չէ թէ այդ հարցը իրենց առջեւ քիչ մը անհա-ճոյ պայմաններով ներկայացած ըլլար :

Մեր մեծայարգ գրագէտը կընդունի թէ «Պոլսական գրականութիւնը եղաւ այն ինչ որ պիտի ըլլար», եւ մենք այս մասին իրեն հետ տարակարծիք ըլլալու պատճառ մը չունինք, քանի որ կընդունինք թէ մայրաքաղաքի հայ համայնքը կորսնցուցած է իր ցեղական յատկութիւններէն այն ամէն տարրերը, որոնք կը պահպանուին բնագաւառին ու անոր բնակչու-թեան համայնական ամբողջութեանը մէջ, ուրեմն անժամանակ կարծիք մը կամ անիրաւ խտտովանութիւն մը չէ հաստատել թէ Պոլսա-կան գրականութիւնը՝ իրրեւ ցոյք զինքը ար-տադրող ընկերութեան՝ եղած է եթէ ոչ թո ըրաւին «օտարահամ, օտարահոտ, օտարա-ձեւ», այլ գէթ մեծ մասով, ու այս պարտ-գան Պէրպէրեան էֆէնտի իր ընդգիծախո-սութեամբ իսկ կը հաստատէ ըսելով. «Կա-րելի՞ բան է, ստուարաթիւ հասարակութեան մը, որ միշտ սնած է գաւառին շարունակ տուած առատ տարրերովն, որ միշտ յարա-բերութեան մէջ եղած է իր տոհմակից եղ բարց հետ, որ իր միջավայրին մէջ առանձ-նայատուկ կրօնական տոհմային կեանք մը ունեցած է եւ նոյն իսկ այդ տեսակէտով կեդրոն մ'եղած գաւառական վիճակներուն, կրնա՞յ իր ցեղային յատկութիւնները կորսուած ու գլխովին օտարացած հատուած մը հա-մարուիլ» : Այսպէս, գաւառի տարրերը ան-

հրաժեշտ կը համարի ինքն ալ, տոհմակից եղբայրներու հետ շարունակական յարաբե-րութիւն մը պայման կը դնէ Պոլսեցիին հա-մար իր ինքնութիւնը պահելու, որպէս զի գէթ գլխովին օտարացած հատուածի մը չի վե-րածուի անիկա : Արդ, մենք չպիտի ըսենք թէ գաւառէն գաւառ ու մասնակի ու այնքան չնչին օղակները՝ որ կերթան մայրաքաղաքի մեծ օղակաւորումին վրայ աւելնալու՝ ո՞րքան կրնան անոր հիստուած քին թոյլ եւ մաշած տեղերը կայեկել, չպիտի ըսենք թէ այդ քանի մը պուտ կաթիլները յորդահոտ հեղեղի մը առջեւէն ո՞րքան արագ կը խլուին կը տար-ուին ու կը խտանուին անոր հետ անդառնա-լիօրէն, չպիտի ըսենք թէ գաւառին կողմէ գէպ ի իր Պոլսեցեակ եղբայրակիցներն ուղ-ղուած զարգացումի այդ տկար ջանքերը ան-կարող են բնութեան մեծ օրէնք մը մարդկայ-նօրէն ուղղելու, այլ պիտի բաւականանանք արձանագրելու իրողութիւնը, ինչպէս րբա՞ծ ենք, թէ Պոլսական գրականութիւնը մինչեւ հիմա չէ կրցած արական, ինքնատիպ գրա-կանութիւն մը արգաս աւորել եւ որուն ատակ չէ ինչպէս կերելայ, ու ցոյց առած ենք, միայն իր գլխաւոր գործն եղած է՝ իր դիր-քին ու յարմարութեանը բերումով՝ այդ ակն-կալուած ու բաղձալի «վաղուան գրականու-թեան» նպաստել իր ջանքովը :

Ահա գլխաւորաբար այս ու դեռ ձեզի ծանօթ ուրիշ շատ մը իրողութիւններու ապա-ցոյցովն է որ իրաւունք կունենանք ըսելու թէ Պոլսեցիները օտար գրականութիւն մը րբա՞ծ են, սի՛րելի Պէրպէրեան :

Ուէթէոս էֆէնտի՝ վիպագրութեան գալով, խօսքը կընէ Հիսարլեանի, Մերենցի, Մա-մուրեանի, Տիկին Տիւսարի ու Զօհրապի. նախ անոնցմէ երկուքը գլխաւորապէս հին նիւթեր ունեցած են իրենց աշխատութեան տարր՝ հոգ չէ թէ իրենց գրական հայեացա-

կէտը կամ ուսուցման ծրագիրը բոլորովին տարբեր եղած ըլլար . բայց միթէ անոնք Պոլսական գրականութիւն մը ըրած են առաջ՝ միմիայն մէկը Պոլիս ու միւսը Իզմիր գրած ըլլալուն համար . եւ միթէ Ծերենց պիտի յաջողէ՞ր իր անձերուն այն գիտական , հոգեբանական ճշգրտութիւնը , գործին հոգին կազմող մանրամասնութիւնները լրացնելու՝ եթէ անոնց տիպարները ուսումնասիրած չըլլար . յետոյ , Տիկին Տիւսար իր վէպերուն մէջ կնի՞ ազատագրութեան խնդիրն էր որ յուզեց , ինչ որ չեմ գիտեր թէ իր պատկանած ընդհանուր հասարակութեան կնկայ վիճակին ս'ը չտիրով ուսումնասիրութենէն կամ ճանաչողութենէն կրնար ըզրիւսած ըլլալ , որովհետեւ , այնքան պարզ է թէ Տիկին Տիւսարի վերլուծութեան կեանքը իր հորիզոնէն անդին չէր կրնար անցնիլ , Տիկին Տիւսար՝ իրրեւ զարգացած ու գիտակցութեան բարձր սահմանի մը վրայ հասնող կին՝ հետեւեցաւ Եւրոպայի մէջ յուզուած ազնիւ շարժման մը ու զայն ծանօթացրեց ու գեց իրեններուն . ա՛յսչափ . իր ուսումնասիրութեան գաղտը ափ մը հող ըլլալով՝ անոր արդիւնքն ալ նոյնքան մասնաւոր պիտի ըլլար : Ու չեմ գիտեր թէ Պէրպէրեան էֆէնտի ինչո՞ւ կը պնդէ թէ օտար գրականութիւն մը ընելու համար անպատճառապէտք ունի իրր նիւթ «օտար միջավայր ու օտար բարք ընտրել» . չենք հասկնար զինքը , որովհետեւ , կը կարծենք , այս կարգի բան մը աշխարհի մէկ կէտին վրայ ալ տեսնուած չէ . օտար գրականութիւն մը այն ատեն կըլլայ կըսուի՝ երբ անիկա հասուածի մը ու մի միայն հասուածի մը կը վերաբերի , անոր համար գրուած , անկէ ըզրիւսած . ու այդ հասուածն ալ արդէն ամբողջութենէն բաժնուած , կործացեր է ու երկուքին մէջ միացման զօրաւոր հանգոյցները քակուած են , երբ անիկա ընդհանուրին համար շահեկանութենէ զտրի է ու ընդհանուրին չի պատկանիր , երբ օրինակի համար Պաղոմեան գրականութիւն մը կը ծաղկի Եգիպտոսի մէջ :

Չեմ գիտեր թէ գաւառացի ո՞ր լրջամիտ գրագէտը օր մը բանաձեւի մէջ զրաւ թէ

«տահային գրականութիւնը գրեթէ միայն ցեղային հին նախապաշարմանց , սովորութեանց , առածներու , հէքեաթներու հաւաքանակ մէջ կը կայանայ» . այս կարգի մտածում մը , ինչպէս կուզուի ենթադրիլ , երբե՛ք , երբե՛ք թուն գրականութիւն մը ընելու միաւրիս վստահութիւնը չի ներշնչեց գաւառացի գրողին , յարգելի՛ Պէրպէրեան , հաւատացէ՛ք , ու եթէ տեղ տեղ մանուկներու ալ կամ խեղճուկ սկսնակներու ալ լայն պոռտայ ձգուեցաւ այդ հոշակաւոր հաւաքանակ այնքան օգտաշատ գործը կատարելու , պատասխանատուն ձեր քովը փնտռեցէք , Պէրպէրեան էֆէնտի , ու չեմ գիտեր ս'ը թերթի խմբագրին հարցուցէք թէ այդ գրագէտ , աշխատակից զրուատակցած անհանները որո՞նց հասցէին եւ ինչո՞ւ կը փակցնէր կարգ մը անուններու հասցէին : Հարցուցէք թէ խնդրոյ առարկայ այդ միամտութիւնը ո՞ր մէկ կողմինն էր . մանաւանդ որ այդ հաւաքանակներէն մեծագոյն մասը անհարազատ վարկաբարձի բաներ էին ու հետեւաբար անոնց նշանակութիւնն ալ շատ յայտնի : Չէ՞ք յիշեր որ գաւառացի կարգ մը գրողներ իսկ այդ խօսական յորձանքին դէմ ըողրքեցին իր ասեմին՝ ձեռքերին ծանօթ խմբագիրներու օձիքին նետելով : Չէ՛ , գաւառացի ենթագրուած միամտութենէն շատ անդին անցած է հիմա , ոչ թէ միայն գրական պարզ հաւաքում մը արեւոյդ գրականութիւն չընդունելու աստիճան — քանի որ Պէրպէրեան էֆէնտի խոստովանութեամբ իսկ գրական ճիւղ մըն ալ ան է վերջապէս — այլ տոհմային ու անհաւաքացի իրարմէ կարեւոր գտնադանելու չափ իսկ :

Ասոր հետ մէկտեղ անիրաւութիւն է ժըլտել Յ. Գազանճեանի մը լեզուական աշխատութեան արժէքը որ ցոյց կը բերէ բաղդատական լեզուաբանութեան համար կարեւոր տաղանքներ ու ցոյց կու տայ գծուած ու գեւ կատարելագործուելիք ուղղութիւն մը գաւառացի հեղինակողներու «վաղուան համար» միջոց :

* * *

Գալով լեզուական խնդրին , նկատելու համար զայն իր ոչ-գիտական այլ մատենա-

գրական տահմանին մէջ, ակամայ չարածճի ծիծաղ մը կը ցաթի երեսիս վայ՝ երբ Պէր պէրեան էֆէնտին այն փաստերը կը շարէ մէկիկ մէկիկ գաւառացիներուն առջեւ, որոնք, ինչո՞ւ չէ, զայն ասկէ բաւական առաջ, կը յիշէք անշուշտ, տա գրարատի ու աշխարհարատի ազմկալից օրերուն իր դէմ կը գործածէին ուրիշներ։ Ինչո՞ւ արդեօք այդ շեղուաբանական օրինաց փոքրիկ հետաքրքիրն՝ իր կարծեաց անքանաւորութիւնը չէր հասկցներ իրեն ատենին, սրագնս գի դարձի գար ու ընդունէր հաստատուած եղելութիւն մը՝ աշխարհարառը՝ եւ տակաւին մինչեւ այս օր ալ իր հին կորուած գաւառին հետապնդումը չընէր։ Ինչո՞ւ այն ատեն չէր գիտեր թէ «լեզուները կը կազմուին յատուկ օրէնքներու համեմատ, եւ ոչ թէ մարդիկ կը նստին կը շինեն զայն»։ Ինչո՞ւ, կ'ըսենք, այդ օրէնքը քարոզող առաքեալներուն ետեւէն քար կը նետէր այն ատեն ու այսօր արդէն այդ գաղափարի աշակերտողներուն կը քարոզէ զայն ի՞նչ ըսել է թէ «ի՞նչ օգուտ այսինչ գաւառաբարբառին յատուկ բառերուն ու սճերուն ճախութիւնք»։ Եւ ի՞նչ հայեցողութեամբ վճռել անոնց անկարեւորութիւնը ու յայտարարել թէ ներկայ աշխարհարառը պէտք չէ որ ճոխանայ զանազան գաւառաբարբառներէն փոխառութեամբ։ Երբեք գաւառացիի մը մտքէն օր մը անցած չէ ներկայ աշխարհարառը արտրելով նոր վախճանի մը արգանդէն ու անով նոր գրականութեան մը նախընթացքն ընել։ Այդ խենդութիւնը տակաւին ոչ մէկ ուղեղի հով տուած է։ Սինա'ի, գաւառացիները կ'ըսեն թէ մենք բառեր ունինք որոնք առարկաներու ու գաղափարներու տակաւին մինչեւ հիւսիս անձանոթ մնացած բացատրութիւններ երեւան կը բերեն, աստիճաններ, ոճեր ունինք՝ որոնք կրնան հայ գրագէտին արտայայտութեան ու հետեւարար դպրութեան ճոխացմանը, գունագեղմանը ու պէսպէսութեանը նպաստել, լեզուին կազմական ամբողջութեանը ու անոր ընդարձակմանը ստատարող անհրաժեշտ տարրեր ունինք՝ որոնց պէտք ունի արդի աշխարհարառը իր կանոնաւորութեանը համար, ա'լ չենք չեղտեր ասոնց ամենուն հնազանդական ու բանասիրա-

կան անհուն կարեւորութիւնը ու անտարկելի արժէքը։

Մարդիկ եւ Իրֆի հեղինակը կը կարծէ թէ ներկայ աշխարհարառը «գրաբառի շտեմարանէն» իր պէտքերը լեցնելուն պատճառով արագ ծաւալեցաւ ու ընդունելութիւն գտաւ։ Այս կէտն ալ սրբագրելի է միշտ, քանի որ արդի աշխարհարառը արդէն իր ընդհանուր ու ամենակարեւոր գծերուն մէջ Մարբերդի, Երզնկայի, Կարնայ, Սեբաստիայի, Արարիկի, Եւդոկիայի ու վերջապէս՝ քանի մը բացատրութիւն կազմող գաւառներէ դուրս բոլոր մնացածներուն հետ նոյնն է ու կը մնայ։ Եթէ լեզու մը կը կոկոխ, կ'ազնուանայ ու մատենագրական գործի մը կը գառնայ՝ կը Նշանակէ թէ այդ լեզուն կանխաւ խօսուի ու գործածական լեզու մը ըլլալու է անպատճառ իր պատկանած հասարակութեան։ Եթէ ոչ՝ միշտ դատապարտուած է մեանելու կամ երբեք չի կենդանանալու, ինչպէս պատահեցաւ գրաքառիկն ու անոր մասին երբեք բոլոր սուրբ յուզումները, բարեպաշտ նախանձախնդրութիւնները ու նոյն ջանք ըլլալու դատապարտուեցան միշտ, ինչպէս պատահեցաւ, չէք մոռցած ապահովաբար, սիրելի Պէրպէրեան էֆէնտի, գրաբառեաններուն։ Ըսել կ'ուզենք թէ արդի աշխարհարառը իր ընդունելութիւնը ոչ մէկի եւ ոչ մէկ ենթադրական պատճառի կը պարտի, որովհետեւ ինքը կար՝ ինչպէս տեսանք՝ արդէն ու կ'ապրէր բազմութիւն գաւառներու մէջ իր գլխաւոր, իր էական ու պահանջելի ուրուագծով, եթէ ոչ՝ եկեղեցիին մէջ լուծած ու անհասկնալի — ժողովուրդին համար —, հատակոտոր խօսքերը բաւական չէին լեզու մը ընդհանրացնելու եւ ոչ ալ զայն գործածական դարձնելու վիճակն ունենալ գաւառական չըջանալիներու մէջ։ Պոլսական գրողներու արժանիքն այն եղաւ որ այդ լեզուն իր աղճատութեամբ, աղուաղ վիճակէն հանելով՝ յատկապէս անոր բառերուն ուղիղ՝ այսինքն գրաբառի մէջ գործածուած ձեւերովը չըջաբերութեան դրին։ Մենք կը թողունք բաղդատական լեզուաբանութեամբ զրաւող բանասէրներուն որ վճռեն թէ նոյնիսկ գրաբառի ու այլեւայլ գաւառաբարբառներու մէջ

արտասանուող բառերէն որո՞ւնն է լեզուական ճշգրտութեան արժէքը, այլ միայն անկեղծօրէն կը յայտարարենք թէ միտք չունինք գրական բարեջրութեան մը գիմարեղու, եւ հետեւաբար եղածը քանդելու. ասով հանդերձ, ինչո՞ւ արհամարհանքով հեղեղել կարգ մը անմեղ բառեր՝ որոնց պէտք ունի մեր արդի լեզուն եւ որոնք կրնան անոր բառագիտական մասը, յատկաբանութիւններն ու համանիշներու ցանկը հարստացնել, դուրս ձգելով ձեր խիշարած կարգ մը բառերէն անոնք որ արդէն աղաւաղեալ են կամ օտար ու գրագիտական ու տոհմայնութեան տեսակէտով անարժէք, օրինակի համար ինչո՞ւ ծիծաղիլ սա հաւքայ բառին վրայ որ լոկ հարուստ երկրագործ կը նշանակէ. ճուրկ ըլլալին (ոչ թէ անել) որ ցաւի մը տակ ծոմակիլ, գալարաւիլ ըսել է. (համ. նկիւղ.) քնձօր — ոչ թէ քնձօն — «քան զոր»ին եղանակաւորումը՝ որ իր յատուկ նշանակութիւնն առած է իբր քէի իմաստով՝ չի՞ կրնար գործածելի դառնալ եւ ինչո՞ւ համար. ի՞նչ կը գտնէք ասոր մէջ ճաշակի ու գործածութեան դէմ առարկութիւն մը:

Այսքանը բառական սեպելով լեզուական առարկութեանց մասին, կանցնիմ Պէրպէրեան էֆէնտի տեսութեան միւս կէտերուն:

Իէթէսա էֆ. կը գրէ. «գիտական, բարոյական ու իմաստասիրական սեւերը ընդհանուր, մարդկային նկարագիր մը ունենալով՝ մտքի լայն տեսութեան կը կարօտին լուսաբոյն ուսումնասիրելու եւ նոյն խիտոհմային կիրառութեանց ձկեղու համար զայն: Ուրեմն գրականութեան այս ձեւերուն նկատմամբ անտեղի է անձեռնհասութեան խնդիր յարուցանել Պոլսեցի գրագէտներու մասին:» Ձեռք գիտեր թէ մինչեւ հիմա հրատարակուած Պոլսական ո՞ր գիտական, բարոյական ու իմաստասիրական ականաւոր աշխատութեան կ'ակնարկէ յարգելի գրագէտը, որոնց համար ալ գաւառացի անձեռնհասութեան խնդիր հանած ըլլայ մայրաքաղաքային դէմ. սպասելով, մենք միայն սա գիտել պիտի տանք թէ այդ գրագէտը պէտք չալիա՞ր ունենայ սակայն իր պատկանած հասարակութեան մտաւորական վիճակին քննութիւնը,

անոր իմացական յատուկ դատողութիւնն ու պատրաստակաւութեան չափը, ընկերական ներքին կացութիւնն ու կեանքը հասկցած, ըս. բռնած ու վերլուծած ըլլալ՝ անոնց համեմատ իր առաջադրած գրական գործունէութիւնը պատշաճեցնելու ցեղական խմորին ու խնդրանքին: Արդ, խնդրեմ, ինչո՞ւ կը մոռնաք թէ այդ հասարակութեան մէկ զանգուածը Պոլսէն հեռու է: Ու եթէ այս ամէնը այսպէս կըսենք ո՞չ Պոլսական եւ ոչ գաւառական անձերու արժանապատուութեան խընդիրը չէ որ կը հրապարակենք, այլ լոկ ընդհանուր սկզբունք մը որ ճշմարտութեան վրայ կը կոթնի ու ընդունելի պէտք է ըլլայ հայ գրականութեան նախանձախնդրութիւնը ունեցող ամէն հայ անհատի:

Միեւնոյն ատեն այս ընդհանուր սկզբունքէն դուրս մենք չենք ժխտիր Պոլսական գրականութեան մասնակի արժէքը ու հետեւաբար իր սահմանին մէջ ալ չահեկանութիւնը. մայրաքաղաքի համայնքը մեր ամբողջութենէն կտոր մըն է ու հետեւաբար իր կեանքը, զայն ցոլացնող գրականութիւնը ու իր ընկերական, մտաւորական, հոգեկան երեւոյթները մեզի համար ամէն պարագայի տակ շահագրգռական. ասով հանդերձ երբեք այդ աղապատանքը մեզ չի տկարացներ՝ իրեն վերագրելու այն տեսակ կարողութիւններ ու տալու այն կարգի պաշտօններ՝ որոնց կիրառութեանը համար ձեռնհասութիւն չունի ու չի կրնար ունենալ կամայ ակամայ: Թողէք ուրեմն որ ժամանակը այս մասին իր արդարութիւնն ու իրաւունքի կէտը ճշդէ եւ վաղը սկսի «վաղուան գրականութիւն»ը:

Բայց ո՞րքան բաղձալի պիտի ըլլար որ այդ ժամանակէն առաջ մտածողներ խելահաս ըլլային անոր՝ որ գալիքին ստուգութիւնն է ու չափազանցութիւն չի համարէին ինչ որ իրողութիւն է:

Ահա թէ ի՞նչ էր մեր պահանջը գրականութեան մասին:

Խաբէրդ

ՌՈՒԲԷՆ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ

Կ Ղ Զ Ե Ն Ե Ր Ը

(Գ Ե Ղ Օ Ն)

Անհառներու սիրուն աղջիկը ամեն իրիկուն ծովեզերք կու գար լողանալու : Ծովը այնչափ հմայուած էր անոր գեղեցկութենէն, եւ այնչափ ալ կը սիրէր անոր անոյշ գրգռանքը, որ իր ալիքներուն ներմակ փրփուրովը զայն կը ծածկէր ջուրերու Սեւուլիկ Ոգիէն :

* * *

Սակայն անգամ մը դլփիներու խուսիքի մը գնացէն ջուրէ փրփրոս վարագոյրը պատեցաւ, Սեւուլիկ Ոգիին տեսաւ ու կլկեց անհառներու սիրուն աղջիկը :

* * *

Ծովը ալիքներ լացաւ, ծովը փրփուր ցողուեց իր չորս դին, ու գնաց ամեն բան Ոգիին մօրը պատմելու :

* * *

Ու երբ Ոգիին մայրը ամեն բան լսեց, արտօնեցաւ եւ անիծեց իր տղան . — « Թո՛ղ կերածդ բար ու հող դառնայ փորիդ մէջը, եւ կրակ շունչ մը շարունակ աղիքներդ բզֆէ » :

* * *

Բայց Սեւուլիկ Ոգիին ծովի Նայեասին դիմեց դարման խնդրելու, եւ Նայեասը որ անոր կնիամայրն էր եղած, խոստացաւ բժշկել զինքը :

* * *

Սեւուլիկ չար Ոգիին դուրս տուաւ փորին զոգը լեցուած բարն ու հողը, կղզիները ծնան ծովի ծփանքներուն մէջ, եւ Ոգիին ազատեցաւ այն կրակ շունչէն որ իր աղիքները կը բզֆէր :

ՄԷՐՍԷՏԷՍ

Ա Ռ Ա Զ Ե Ն Զ Բ Ե Ն

Առջի ձիւնը ծածկեց ծառերը համակ,
Դեռ անցեալ օր սաղարթախիս ու կանանչ :
Վիշտն առաջին՝ ծածկեց երազն սպիտակ՝
Ուր կը ծրլէր երջանկութեան յոյսն անանց :

Առաջին ձիւնն՝ աներեւոյթ եղաւ շուտ .
Բաւ էր՝ վայրկեան մ'արեւն անոր նայէր թող :
Վիշտն առաջին՝ վերք մը բացաւ խոր, անգուր,
Զոր չէ կարող բուժել խրնդի ո՛չ մէկ շող :

Թարգմանեց Ֆրանսերէնէ

ԱՐՏԱՇԷՍ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆՅԱՆ

ՄՕՌԻՑ ՀԱՌԹՄԷՆ⁽¹⁾

(1) Դերման Ժամանակակից բանաստեղծ մը :

ԱՆԳԼԻՒԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵՆԷՆ(*)

ՃՕՆ ԼԻԼԻ ԵՒ «ԳԵՂԵՑԿԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ»Ը

Ճօն Լիլի, իր միջակութեան համարումով ժամանակակիցներուն պէս, անգլիական գրականութեան, կամ՝ գէթ՝ մասնաւորապէս՝ եղիսարեթեան Դարուն գրական ինքնաւար շրջանին բոլոր տարածեալ խառնակութեանը մէջ կորսուած, ու մանաւանդ Շէյքսպիրի ճօն ու բիւրազան գործերուն բովանդակ ժայթքուն ճառագայթումէն խաւարած, անշքութեան մղտացումը կը կրէ, հակառակ անժխտելի ու չեչտուած արժանիքի մը, իբր կորովի ուսման վիրայ՝ առեւտրի նորագոյն վիպասանութեան, գրական այդ հիւանդագին կերպով տենդոս դարուն շրջանին:

Միջին դարուն առասպելական կենդանութիւններով լեցուն ժամանակամիջոցին վերջ դնող եւ վերածնութիւնը սկսող այն գրական երկարատեւ ամբողջեան շրջանին, ուր, պէսպիսութեամբ ցանցաւ գրականութեան մը իբր ամենաբնական հետեւանք, Մալոուրի Արդիւրի Մահը, ժամանակին՝ հրապոյրքի տեսակէտէն միակ վրդովիչ գիրքը, իր դիցազնական պատմութիւնները կը հնչեցնէր ասպետական պատմութիւններ լսելու հիւանդութեամբը բռնուած ժողովուրդի մը ականջին, եւ երբ ալ հետզհետէ միտքերը կը ձանձրանային մարդկութեան այդ «Ինը Դիւցազուն»ներէն մէկուն (Nine Worthies) աշխարհիկ տափակ

կեանքին սլառամտութիւնները մտիկ բնելէ, եւ իրենց ճաշակը կը փնտռէին երեւակայական ու տարաշխարհիկ նորութիւններու մէջ, ժամանակակից միտքեր խուլ չէին մնար ժողովուրդին այս ցնցող պէտքին, որ գաղափարներու մշտնջենականօրէն միօրինակ տափակութեամբ մը վարուած ըլլալու ձանձրոյթին յանկարծական թօթափումին՝ ուժով, նորօրինակ բարեշրջութեան մը իբր բնական հետեւանքը կը ներկայանար, եւ իրենց ձգտումները կ'ուզէին փնտռել արուեստի նոր ոլորտներու մէջ, որով իրենց գործերուն տալ նորութեան ու հրապոյրքի այն բոլոր կատարելութիւնները, որոնք լիովին համապատասխան ըլլային գեղեցկութեան ըմբռնումին գիտակցութեամբը արթնցած ժողովուրդներու մտքին: Ու իբր անտեղիտալի բնական հետեւանքները այս բոլոր նոր պահանջներուն, թատերգութեան հետ զուգընթացաբար կը ծնէր նոր վիպասանութիւնը, որ, այս անգամ, բոլորովին տարբեր պիտի ըլլար Արդիւրի Մահէն ու Մօրի Խթօփիէն:

Ճօն Լիլի առաջին ուսման քննութիւնն էր, որ փութկոտ յառաջնադասութիւնով մը, իր քսանհինգ տարեկանին, կը գրէ Euphuesը, որուն առաջին եւ երկրորդ մասերուն պարբերական երեւումները, գիթութիւններ կ'ըլլան պարզապէս, հին ձեւերու վարժուած աչքերու համար:

Եւ հետորական անումէջ բացագանչութիւններով միայն հիւսուած վիպերգութիւններու միօրինակ շարքին առաջին գարատուղութիւնը եղող այս Խփիւրը մէկ շունչով ժողովուրդը իրեն կը կապէ, եւ կը կերտէ գրականութեան համար նորօրինակ գրելակերպ մը, որուն այնքան հետեւողներ պիտի գտնուէին ետքէն, եւ որ, իր կարգին, ժամանակին գրողներուն համար, իր խելիքեցնող հրապոյրներուն վառագաւոր խտրականքներովը շարժող հիւանդութիւն մը պիտի դառնար:

(*) Անգլիական եւ «ամերիկեան» գրականութիւններէն — որովհետեւ, որքան որ ալ կերպով մը անգլիականին ցոլացումը եւ մանրանկարը, բայց նորէն այսօր բոլորովին ուրոյն եւ ինքնատիպ գրականութիւն մըն է ամերիկեանը, իր օրացումեան բոլորովին կերպարանափոխուած եւ նորագոյն ուղղութիւնով, արուեստին լայնօրէն մշակման ըմբռնումին ուժովը լարուած — ղէմքեր ու էջեր ներկայացնելու նպատակով սկսուած փորձի մը առաջինը, որուն յաջորդները, աւարտելէ ետքը հիներուն շարքը, մասնաւորապէս պիտի նուիրուին նորերուն, որոնք այսօր անսամանօրէն ընդարձակ գրականութիւն մըն է որ կ'ընեն, արուեստը հասցնելով իր գերագոյն կատարելութիւններուն, եւ ուր, մեզի համար, ուսումնասիրելի անբաւ գեղեցկութիւններ կան:

Ու բովանդակ հմայքն ու նորութիւնը գրելու այս խաբող կերպին, ու գաղտնիքը՝ ցոյց տրուած յափշտակութեան, հին ձևերու ընդգծած շեղումին շունչովը, շողքորթ փառաբանումն էր, մասնաւորապէս Լիլիի այս գործին մէջ՝ որ հիմնաքարը պիտի ըլլար նոր դպրոցի մը շէնքին, իր երկրին չքնաղ յատկութիւններուն, այնքան փաղաքշիչ ու շոգ մոգորէն յերիւրուած, որ վէպին դիւցազնը, մինչեւ անգամ չի քաշուիր յայտարարելու թէ՛ «Անգլիայէ դուրս գեղեցկութիւն չի կայ» եւ ան «Իրախտի չափ գեղահարաշ երկիր մըն է»:

Ու Լիլի, իր ձօնին մէջ, շփացած հաճոյքով մը կը փութայ հիւսել իր ուղերձը, կնահաճոյ ձեւակերպութեանց ամէնէն քննոտ ու փաղաքշիչ ներդրումը:

«Կ'ուզեմ որ Իւֆիլըսը կնոջ զարդատու փին մէջ գոց գտնուի, քան գիտունի մը սեղանին վրայ՝ բաց. դուք միայն պիտի կարդաք զայն, տիկիներէ՛ր, երբ ձեր շնիկներուն հետ խաղալով կ'անցընէք ժամանակնիդ, եւ ձեզ այդ հաճոյքէն ալ չպիտի զրկեմ. ձեր շնիկները կրնան ծունկերնուդ վրայ պաճիկ ընել եւ դուք Իւֆիլըս մը ունենաք ձեռքերնուդ մէջ. երբ մէկէն զլուիք, կրնաք միւտով զրօսնուլ»:

Եւ երկրորդ մասին ձօնին մէջ, միշտ փայտերես, «Անգլիոյ տիկիներուն եւ օրիորդներուն» ակնարկելով, կ'աւելցնէ.

«Ծորեկներէ ետքը, Իւֆիլըսը պիտի կրնայ հաճելի ըլլալ տիկիներուն, եթէ քնանալու փափագ ունենան անոնք. ան՝ պիտի զիւրացնէ անոնց նինջը, ինչ որ, անշուշտ, կարի նստիլ ձեռքերը ծակծկելէն աւելի ազէկ է, երբ աչքերնին քունով լեցուած, զլուխնին վար կը կախեն անզգալարար»:

Եւ անոր համար այս բոլոր գեղտնախաղքինքները, եւ կանանց ոտքերուն ու շրջազգեստին փոթերուն՝ տակ զլուորումները, որովհետեւ անոնք կը հասնէին միջեւ Թա. գուհիին:

Եւ այս կնահաճոյ գրականութեան ընդօրինակումը, վարակումը կ'ըլլար ժամանակակից բոլոր գրողներուն, որոնք հոգիով մարմինով մրցումի մտած, իրենց պաշտօնքի առարկան աստիճան մըն ալ բարձրացնելու,

զայն աւելի պերճ դրուագներով նկարելու ջանքովը կը տառապէին, մուտք գտնելու համար իրենց սիրելի Մեկենասին մօտ, որ այնքան գիտէր յարգել մտքի մարդիկը, եւ քաջալերել զանոնք, ինչպէս որ կը քաջալերէր ամբողջ իր դարուն գեղարուեստը, ինք որ յունարէն Պլուտարք կը կարդար, եւ Պոէսը անգլիներէնի կը թարգմանէր, եւ կը սիրէր ամէն բան որ զարդ է, շողջողուն է, այնպէս որ այդ անգլիմագրելի պահանջքին առջեւ, ժամանակին քանդակագործութիւնը անգամ կեղծ զարդարանքի կեղեւ մը կը հագնէր:

Սակայն ինչ որ աւելի փայլ մը տուաւ Լիլիի այս կնահաճոյ, զարդապաշտ ու փայփայլ գրեկակերպին, այն նոր ձեւն էր վիպոլութեան, որով ան մինչեւ իր ժամանակները անծանօթ արուեստի մը երանգներ կը մտցնէր իր նկարագրութեան եւ պատմութեան մէջ, պոռոտ, փքուոյց, սնամէջ ձեւ մը գրելու, որ Գեղեցկաբանութիւն (Euphuism) անունով կը պիտաւորէր, եւ որ գրողներու ամբողջ սերունդի մը վարակումը կ'ըլլար, քանի որ, Էսքէմփ եւ Ուիլսոնի տափակ ու ձանձրացուցիչ արձակէն ետքը, բոլորովին նոր գեղեցկութիւնով մը կը ներկայանար ան, եւ այնքան տենդոտ ընդունելութիւն կը գրաւէր հասարակութենէն:

Բայց ի՞նչ էր այս Գեղեցկաբանութիւն կոչուած նորոյթը: Յրաճապի քննադատ մը սապէս կը սահմանէ գրելու այդ կերպը.

«Գեղեցկաբանութիւնը՝ տարապայման ու հրէշային յաճախադէպութիւնն է հակադրական բաղդատութիւններու, պարբերութեան իւրաքանչիւր մասին մէջ, յետոյ, ինչ որ յատուկ է անգլիացի գրողներու դաստիարակի մը, համատառութեան (alliteration) գործածութիւնը: Վերջապէս, նոյն խոյ, բաղդատութեան մէկ մասնաւոր կերպը, որ կ'ակնարկէ հինօրեայ երեւակայական պատմութեան մը, կամ մտացածին բնագոյտմութեան մը, տեսակ մը դիցաբանութիւն՝ առնկերու եւ քարերու, որոնց ամէնէն տարօրինակ յատկութիւններ կը վերագրուին:

«Ամէն անգամ», երբ վսեմ ոճ⁽¹⁾ գործա-

(1) Գեղեցկաբանելը՝ վսեմ ոճ գործածել ըսել էր ան ժամանակի հեղինակներուն համար, ինչպէս ոտանաւորի

ծած ըլլալ կը կարծէ, Լիլի չի կրնար աւելնէն պզտիկ միջագէտը անգամ պատմել ատանց գուգահեռականներ գծելու իր անձինքներուն զգացումներուն եւ դողօշներուն, օձերուն, միեղջերուներուն, կարիճներուն եւ Պլիւնիոսի յիշատակած կամ միջին դարու անասնառակագիրքերուն (Bestiarus) մէջ նկարագրուած բոլոր մոտծին կենդանիներու առաքինութեանց միջեւ» :

Բայց վիպագրութեան այս ձեւը, Գեղեցկարանութիւնը, որ կը կարծուէր թէ Լիլիի ստեղծագործութիւնն է, պարզապէս նմանողութիւն մըն էր, ինչպէս Լանտման անհերքելիօրէն կ'ապացուցանէ, սպանիացի գրողներուն, մասնաւորապէս Կլավաուայի գործերուն թարգմանութիւնէն ընդօրինակուած, որով ուղղակի Սպանիայէն ներմուծուած Անգլիա, բայց այդ աւելորդարանութիւնը միայն իրեն գեղեցկութիւն ունեցող սճը, Լիլիի բեզման ու պատկերաւից զրիչին տակ ձեռակերպուելով, եւ մոնտանդ, իրր խանդավառ նմանութեան մը հետեւանք, Prayer-Bookի շարադասութեանց հիանալի կղանկանութիւնը առնելով, աւելի կորով ու փայլ կը ստանար, ինչպէս իր ջլուտ քնարերգութիւնը Էնսիմիլըն բանաստեղծութեան մէջ :

Հակառակ շատերէ առուած ըլլալուն, իրր կեղծ ու ձեւապաշտ գրականութեան ձեւ մը, անհամար նմանողներ ունեցած է գեղեցկարանութիւնը, եւ գրեթէ այդ դարուն մէջ, եւ շատ ետքերն ալ, չէ՛ եղած հեղինակ մը, որ գէթ թեթեւ գրողի չի կրէ անոր, իր աս կամ ան գործին մէջ, Հուրլ սապէս կը հեզնէ նմանելու այդ տարապայման մարմաջը :

«Այն ատեն, ան որ յիմարական բան մը ունենար իր ուղեղին մէջ, եւ ուզէր աւելի չքեղ ձեւով մը պճնել իր խորհրդները, անխոհեմարար գեղեցկարանութեան մէջ կ'իյնար» :

Աքոդ անգամ, Ուորտուօրթ հի շրջանին ամէնէն ինքնատիպ ու սովորաւորութիւնները ատող բանաստեղծը, չի կրնալով գիմարել

մը մէջ երկու անտեղի ու անխառն «նո» սահմանելը, հիմա, մեր ցաւաբար բանաստեղծներուն համար :

Ե. Ա.

այդ պերճագեղ գրականութեան հրապոյրներուն, իր Մենաստանը վէպին մէջ, Սըր Փիլոսի Շէֆիլդի բերանը այդ գեղեցկարան լեզուն կը զնէ :

«Կատակերգութիւններ» կոչուած ութը այլարանական երգիծարանութիւնները՝ Լիլիին, գեղեցկարանութեան ծաղիկներն են աւելի, քան թատերական ներկայանալի գործեր, որոնք սակայն, ժամանակին, Euphuismi մութութիւնով յափշտակուած միտքերու աղէկ քնուած են, քանի մը յաջող ներկայացումներու արժանանալով, քանի որ բաւական մըն ալ սուր ակնարկութիւններ կը պարունակէին անոնք՝ ժամանակին ծանօթ դէմքերուն հասցէին արձակուած :

Արուեստի մը նոր արժարժուած, բարեշրջութեան գործին մէջ, բաւական աղմկայայտ շրջան մը բոլորելէ ետքը, որուն առաջ բերած գեղեցիկ արդիւնքները միշտ միջնցած կը մնան վերաբխաշաձեւող նոր երեւոյթներուն խառնակութեանը մէջ, Լիլի, վիպագրութեան չսիրուած, բայց գրականութեան տպագայ ձեւակերպութիւններուն համար արդիւնաւոր եղող novateurի մը համբաւով՝ սապարէզը կը թողու ուրիշներու, որոնք գեղեցկօրէն պիտի շարունակէին իր գործը, սկսեալ գործ մանաւանդ, եւ անոր ձեւափոխութիւնները, Սիտնի՝ իր չքնաղ հովուերգութիւններով եւ Նաշ իր սիրուն Picaresqueներով :

ՆՆՈՎԱՅ ԱՐՄԵՆ

Գոհութեամբ կը ծանուցանենք թէ հայ մամուլի երեք աշխատանքներ արժանացան Կայսերական գնահատման : Դ. Կարգի Օսմանիյէ պատուանշան շնորհուած է Զեքիյեի Շարգիյեի երկու գլխաւոր խմբագիրներուն՝ Տիգրանէ Զ. Աղամեանի եւ Արիկ Էֆ. Մուպահեաճեանի, որոնց երկրորդ կարեւոր բաժին մը ունի նաեւ Սուրհանդակի խմբագրութեան մէջ, Նոյնպէս Սպիտէի աստիճան շնորհուած է Զ. Շարգիյեի առեւարական աշխատակից Դ. Էֆ. Չորբեանի :

Կր շնորհաւորենք մեր բազմաշխատ պաշտօնակիցները եւ մասնաւորապէս մեր համակրելի բարեկամը՝ Արիկ Էֆ. Մուպահեաճեանը որուն Ազգ. Քրտիկները, Սուրհանդակի մէջ, ինքնայատուկ զրոյշ մը ունին եւ կը գնահատուին մեծ ապէս :

Արտօնասէր Կ. Մ. ԻԻԹԻԻՃԵԱՆ

Տպագրութիւն Գ. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

Կ. Պոլիս, Ֆինանսերու եօղաշու, Թիւ 27

Մասիս շաբաթաբերքի տարեկան բաժանորդագրին է Կ. Պոլսոյ համար ԲԱՌՍՈՒՆ ղրգ. եւ գաւառներուն համար ՅԻՍՈՒՆ ղրգ., կանխիկ վճարելի : Արտասահման՝ 12 Ֆրանկ կամ 5 բուպլի : Թղթատարական ծախքը խմբագրութեան վրայ է : Վեցամսեայ կամ եռամսեայ բաժանորդագրութիւն չընդունուիր : Բաժանորդագրութիւնները կը սկսին ամեն ամսոյ մէկէն :

Մասիս հրապարակ կ'ելլէ ամեն շաբաթ առտու, եւ կը գտնուի Բերայի բոլոր ծխավաճառներուն ու Պահէ-Գաբուի ջրավաճառներուն խանութները, ինչպէս նաեւ Ղալաքիոյ, Պոլսոյ եւ բոլոր արուարձաններու լրագրավաճառներուն հոլ :

Ձեռքէ կը ծախուի ՀԱՏԸ 40 ՓԱՐԱՅԻ

Գ. ՊԱՂՏԱՍԱՐԵԱՆ

Ոսկեղէն

ԲԱՆԱԼԻ ԱՆԳԼԻԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ

Քերական, Ընթերցարան, Քերականութիւն, Բառագիտութիւն, Ստուգարանութիւն, Շարադրութիւն եւ Խօսակցութիւն

Երկար տարիներէ ի վեր Անգլիերէն լեզուն սովորելու համար մեր գործածած միակ դասագիրքն է այս որ մեծ խնամով սրբագրուած եւ մէկ հատորի մէջ ամփոփուած հրապարակ ելած է մաքուր տպագրութեամբ եւ գեղեցիկ ձեւի մը տակ :

ԳԻՆ 15 ՂՐՇ.

Կը գտնուի բոլոր գրավաճառաց քով : — Կեդրոնատեղին է Յ. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ վաճառատունը, Թիւ 27, Ֆինճանճըլար Եօզուչու, Կ. Պոլիս :

ՌՕՍԻԱ — ROSSIA

Ա. ՊԱՂԱՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀՂԻԵ Հ, ԿԵԱՆՔ, ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆՔ, ԱՐԿԱԾՔ

1898 տարւոյ մէջ գանձուած ապահովագրիւններ	34.775,642 Փրանք
Երաշխաւորութեան գումար	121.765.333 »
1881էն ի վեր ապահովագրեալներուն վճարուած	164,172,000 »
Կեդրոնացեղի, Ղալաքիոյ Բարափին վրայ, Մախասան հին տեղը	
Ընդհ. Գնահիշ	
Ա. ՀԻՒՐՄԻԻԶ	
Ընդհ. Դործակալ	
ԹԷՌՏՈՐ ՌԷԲԷՆ	

Թ Ղ Թ Ա Վ Ա Ճ Ա Ռ

Վ. ԵՒ Հ. ՏԵՐ-ՆԵՐՍԵՍԵԱՆ

Պոլիս, Սուլթան-Համամ, բաղնիքից կից քիւ 18

Տեր-Ներսէսեան Թղթավաճառատունը՝ իր նախկին տեղը վերահաստատուած՝ զրա՛մատանց, վաճառատանց, գրասենեակի եւ գպրոցներու վերաբերեալ ճոխ ու բնախի ապրանքներ բերել տուած է։ Գլխաւորաբար հոգ կը տանի ռպագրութեան (փոխանակագիր, շրջաբերական, քարթ տը վիզիթ, հարսանեաց հրաւիրագիր եւյն. եւյն.) եւ կազմի վերաբերեալ գործերու, եւ կը ստանձնէ այս կարգի ամէն յանձնարարութիւններ զորս կը կատարէ փութով, խնամով եւ խիստ դիւրամաշէլի պայմաններով։

Ամէն անոնք որ հաճին անգամ մը պատուել Տեր-Ներսէսեան վաճառատունը՝ մեծապէս գոհ պիտի մնան ապրանքներու ճիւղութենէն ու բնախի հանգամանքներէն, մանաւանդ յանձնարարութեանց փութով կատարումէն եւ այն ուղղամասութենէն որ վաճառատան կէտ նպատակն է։

Գաւառներէ եկած յանձնարարութիւնները փութով կը կատարուին։

10—10

THE GRESHAM

ԿՐԷՇԱՄ

ԱՆԳՂԻԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ ԿԵԱՆՔԻ ԱՊԱՅՈՎԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՀԻՄՆՈՒԱԾ Ի ԼՈՆՏՈՆ

1848 ԻՆ

Դրամագլուխ եւ երաւխաւորութեան գումար աւելի քան 175,000,000 Ֆրանք

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՔ ԷՏՈՒԸՐՏՍ ԵՒ ՈՐԴԻ

Ալալըմնի խան, Կ. Պոլիս։

Հ Ա Ս Տ Ա Տ Ե Ա Լ 1852

ՏԲԹ. Ս. ԽԱՉԱՏՈՒՐԵԱՆ ԵՒ ՈՐԴԻ

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ – ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺՔ

396, ՄԵԾ ՓՈՂՈՑ ԲԵՐԱ, 396

(Եաննի գաւեջրասան վրայի յաւկը, հիւզ Զըպուհեանց դէմը)

Կատարեալագործեալ գործիքներու միջոցաւ ամենատարիկ ցաւած ախաւները մեկ անգամեւ կը լեցնեն. ցաւով դիմելու եւ բուժուած վերադառնալու պայմանաւ։

Նորահնար եղանակաւ, նուրբ, ճաշակաւոր եւ դիմացկուն արհեստական ախաւներ կը պատրաստեն, յար եւ նման բնականի, դեմքի ձեւաւորութիւն ըստ տարիքի, ծանոցութիւն եւ ազատ արտասանութիւն երաշխաւորուած։

Իներնի հիւանդութիւնք կատարեալապէս կը բուժուին ինչպէս նաեւ թորեցուցիչ դեղերու եւ ամենակատարեալագործեալ աքցաններու միջոցաւ, առանց ցաւի ատամնահանութիւն։

Յ. Գ. Զմեռները կիրակի օրերն ալ (միկնչեւ կես օր) ինչպէս նաեւ ամէն օր (միկնչեւ կես գիշեր) հիւանդ կ'ընդունին։

Ծանօթ. — Պոլսոյ կողմը մասնաճիւղ ԶՈՒՆԻՆՔ.